

Urbanitet & Identitet

Rapport från nordiskt symposium
på Nordplan 7–9 november 1996

Birgit Krantz

HUR KAN VI FÖRSTÅ DET URBANA och den roll staden har i människors identitetsskapande? Finns det en nordisk stad, en nordisk urbanitet? Kommer den virtuella staden – cyber city – att dränera livet från gator och torg i den traditionella staden? Runt frågor av det här slaget kretsade diskussionen på det NorFA-stödda symposium med temat "Urbanitet & Identitet" som genomfördes av forskarnätverket *Nordisk stad* i Stockholm i november 1996. Symposiets organisatör var Bo Grönlund på Konstakademiet i Köpenhamn, deltagare var ca. 45 forskare i olika åldrar och med olika bakgrund från Finland, Norge, Danmark och Sverige.

Under tre intensiva dagar ventilerades symposiets tema med utgångspunkt från deltagarnas egna bidrag och med speciella insatser från ett par inbjudna föreläsare. Följande referat bygger på ett subjektivt urval av presentationer och den diskussion som fördes i plenum.

Vad är urbanitet?

Inledningsvis fanns det anledning att ringa in och definiera symposiets tema. För begreppet urbanitet har Bo Grönlund en mycket precis definition. Den tar sin utgångspunkt i 'de kvalitativa dimensionerna hos staden som livsform': urbaniteten handlar om möten mellan människor, och möten mellan människor och den materiella staden, arkitekturen och arte-

fakterna i staden. Differens, kommunikation, dialog, sinnesupplevelser, liv är nyckelord. Urbaniteten som fenomen föregår det urbanas konkreta meningsskapande, före uttolkandet av urbanitetens innehåll, menar Grönlund. Upplevelserikedomen i det täta rummet med många människor och detaljrikedom i den arkitektoniska utformningen blir viktiga element för den urbana estetiken. Det finns problem med en sådan normativ definition, vilket också påpekades i diskussionen: kan då förorten, generellt, sägas sakna urbanitet?

Rob Shields, sociolog och antropolog från Lancaster och inbjuden som föreläsare, definierade urbanitet som en företeelse starkt förknippad med social interaktion, socialitet (sociality) och ett alldeles speciellt sätt att bete sig i staden. Han talade om två former av socialitet: civil respektive flexibel socialitet. Civil socialitet refererade till en europeisk kontext; modernitet, rationellt handlande, medan den flexibla socialiteten syftade på östasiatiska sociala relationer inom hierarkiska nätverk, rigida i sina tvingande former och vanliga i Sydkorea där Shields egen case study var förlagd. Han såg den civila socialiteten på tillbakagång i nordamerikanska städer, 'orientalismen' breder ut sig. Benämningen flexibel i begreppet var lite svårsmält för symposiedeltagarna – Shields förklarade det som en analogi till begreppet 'flexible specialisation' inom arbetslivet och produktionen.

Identitetsbegreppet

Identitetsbegreppet utreddes av Charles Westin, professor i socialpsykologi. Å ena sidan en objektiv definition, en social identitet i den yttre världen i relation till och genom andra, Å den andra sidan en subjektiv upplevd erfarenhet som handlar om vår självuppfattning och självbild. Westin ville emellertid förstå identiteten främst som medvetande. Medvetandet har en temporal dimension, det är beständigt över tid. Det kan beskrivas som en utvecklingspunkt inifrån oss själva. Identitet är alltså något människor i sitt medvetande skapar, den finns som ett uttryck för en inre värld. Med denna Westins definition av identitetsbegreppet blir det enligt min mening svårt att tillämpa begreppet på t. ex. staden eller platsen. Varken staden eller platsen kan ha någon självrepresentation, ett rumsligt objekt har inte något medvetande! Ska vi istället tala om platsen med särart, med särskiljande egenskaper?

Människorna i staden var också Tage Wiklunds utgångspunkt för att diskutera identitetsbegreppet. Hans bidrag resonerade kring den nordiska stadens specifika egenskaper i ett europeiskt perspektiv. Identitet förutsätter att det finns något man inte identifierar sig med, och handlar således samtidigt om olikhet; begreppen identitet och differens förutsätter varandra. I sökandet efter skillnaderna mellan den nordiska staden och Söderns städer finner Wiklund skillnaden (i varje fall den intressanta) främst i det som är civitas, stadslivet, eller människorna, deras mentalitet och förhållningssätt till staden. Med en omvänd formulering, i ett annat sammanhang refererande till medelhavsbon, säger han om nordbon: Som stadsinvånare av nödvändighet men stadsinvånare mot sin vilja, lever nordbon som bonde. En urban kulturell identitet uppstår under lång tid. Wiklund menar att 'den segrande kulturen' i den europeiska historien tillhörde en borgerlig livsform förknippad med staden och stadslivet men som ännu inte segrat i Skandinavien (oberoende av att vissa borgerliga synsätt och ideal kommit att genomsyra samhället). Han hävdar det berättigade i att tala om en nordisk kulturell identitet därför att det finns differenser i förhållande till en europeisk omgivning, 'Nordens stad skiljer sig från Söderns'. Därmed är också ett fortsatt utforskande av den specifika nordiska företeelse som är förorten angeläget – den förort som i motsats till Söderns förorter/förstäder är 'förort till naturen/landet' för oss skogsdjur i Norden.

Ett nyvaknat intresse för staden

Staden har kommit på den politiska dagordningen, menade Martin Zerlang vid Center for Urbanitet og Æstetik, Köpenhamns universitet. Politikerna ute i de danska kommunerna diskuterar numera stadsutveckling istället för som tidigare landsbygdens problem. EU-idén att utnämna årets kulturhuvudstad är tecken på samma sak. Det danska humanistiska forskningsrådet utlyste 7,5 miljoner danska kronor till tvärfackliga forskningsprogram om staden med medverkan av litteraturvetare, arkitekter, konstvetare och också aktiva konstnärer. Inom huvudtemat 'Kunst i byens rum – byens rum som kunst' arbetar projektet Urbanitet og Æstetik. I ett historiskt perspektiv aktualiseras estetiken, påpekade Zerlang, när städerna byggs ut. En tendens idag är ambitionen att försköna staden, 'kvarterlyft' på danska, och som en yttersta konsekvens av detta blir hela staden ett museum, den musealiseras. Urban-estetikprojektet syftar till att studera den estetiska upplevelsens olika dimensioner utifrån olika teoribildningar kring moderniseringsprocessen och vardagslivet. I analysen ingår den konstnärliga praktiken. Projektet vill söka förstå urbaniteten som fenomen i dagens samhälle.

Också i Finland uppmärksammas staden i forskningen. Liisa Knuuti beskrev de kontrastfyllda tendenserna i den finska stadsutvecklingen som hon tolkade som en utveckling mot en slags postmodernistisk stadskultur: stark urbanisering under senaste decenniet, stora förändringar under 80-talet med nya köpcentra, ett nytt gatuliv med kaféer och uteserveringar i konsumtionsfestens spår och – samtidigt i bjärt kontrast – ökad arbetslöshet, en åldrande befolkning och en polarisering mellan fattiga och nyrika grupper i samhället. Det pågår vid de olika universiteten och högskolorna ett stort antal projekt där nya livsstilar och människors relation till det urbana, till stadsbildens förändring i innerstad och förort samt segregationens problem behandlas.

En debatt i Finland om förtätning eller inte, den kompakta staden gentemot den utspridda förortsbebyggelsen, utgör bakgrund till ett omfattande forskningsprogram vid Fortbildningscentralen för samhällsplanering (YTK), Tekniska högskolan i Helsingfors, som Hilikka Lehtonen presenterade. Det handlar om både staden som kulturell företeelse och ekologiska principer för stadens utveckling. Den finska befolkningens starkt känslomässiga förhållande till naturen är en teoretisk nyckelfråga som projektet ska be-

lysa. Projektet ska också empiriskt granska genomförda förtätningar och hur planerare respektive invånare ser på resultaten.

'Mellomlandet' – på nysvenska *edge cities* – borde uppmärksammas mer i stadsforskningen, enligt Sigmund Asmer-vik från Trondheim. Utan särart och utsatt för aggressiv förvandling i informationsteknologins spår borde denna nya typ av förort intressera forskning och utvecklingsarbete. I Norge är 'bygdebyens' speciella urbanitet också intressant, det vill säga de egenskaper som den lilla tätorten eller småstaden uppvisar.

Empiri om det urbanas förvandling

Stadslivets trivialisering kallade Bosse Bergman sitt bidrag, som blir ett kapitel i en bok om gallerior i Sverige. Han pekade på den historiska utveckling som umgängesformerna i det offentliga gatulivet uppvisat – från hövishet till ett avspänt och mindre ritualiserat uppträdande. Förändringen har skett parallellt med detaljhandelns omvandling från köp över disk till självbetjäning, från varuhus till gallerior. Galleriornas människor rör sig fritt, strosar runt, till synes utan mål, 'rörelsen och kringströvandet är själva vistelseformen'. Trivialiseringen av stadslivet har sin motpol i den disciplinering och reglering av gatulivet i galleriorna som tar sig uttryck i patrullerande väktare och förbud mot rökning, vars resultat blir 'en reglerad gatuoffentlighet', visserligen öppen för alla som accepterar den oskrivna ordningen. Var är de olika grupperna av människor? frågades i diskussionen. De finns, menade Bergman, men hans intresse hade varit att fokusera på förändringen av detaljhandeln, som han såg det den viktigaste stadslivsgenererande faktorn vid sidan om trafiken och trafiksystemen.

Lotta Hedberg, arkitekt och doktorand vid Arkitekturhögskolan i Oslo, har också studerat detaljhandeln men i hennes fall har det varit dagligvaruhandelns – eller explicit livsmedelsbutikernas – utveckling i Storstockholm och den förändrade butiksstrukturen med färre och större butiker. I förorten är effekterna påtagliga av dessa förändringar, många mindre centrumanläggningar har lagts ner eller hotas av nedläggning. Vardagsservicen för icke bilburna drabbas. Vilken är då planerarnas roll i denna utveckling som egentligen skulle kräva ett sektorsöverskridande perspektiv? Frågan är angelägen att ställa eftersom dessa frågor inte finns med i den decentraliserade nyordningen av förvaltningen och det politiska systemet.

Staden som estetik och kultur

John Pløger, forskare vid NIBR, argumenterade på grundval av en kritisk analys av Norsk Form-ideologin i Oslo för att en stadsförnyelse från rent formmässiga utgångspunkter missar viktiga dimensioner. Tendensen i Norsk Forms programförklaringar har varit en arkitektur-determinism – med innebörden i sak att en estetisk behandling av rummet skapar en positiv social meningsfullhet och bidrar till social välfärd. Men Pløger betonade att relationen mellan den byggda miljön och den sociala individen är betydligt mer komplicerad. Hans tes var att denna relation måste bestämmas kontextuellt i tid och rum och med hänsyn till interaktionen i praxis mellan rummets egenskaper och sociala grupperingar.

Kulturfrågorna fick sin speciella belysning i Leif Thomsens bidrag om fenomenet kulturhuvudstadsår. Vilka grupper gynnas, vilka bestående effekter åstadkommer engångs-satsningen? Thomsen menade att den förhärskande borgerliga kulturens hegemonisering ytterligare befästs, att 'den andra kulturstaden' inte kommer till tals i storstadskulturen. Vad som i Köpenhamn blivit kvar efter 1996 av alla kultursatsningarna är inte möjligt att avläsa förrän senare; i Glasgow betydde emellertid kulturhuvudstadsåret en revitalisering av stadens kulturella liv, utgången är alltså inte given.

Metafor och metonymi – likhet och närhet

Som en filosofisk syntes av symposiets tema fungerade Gunnar Olssons avslutande föreläsning, hisnande i sitt vilda perspektiv ut mot gammaltestamentliga och klassiska referenser, och sina egensinniga metaforiska konstruktioner. Mig tycktes det som om han talade om staden utan att nämna den vid namn; han uppehöll sig i kreativitetens gränsland där ande och kropp är ett, där etiken och estetiken möjligen är samma sak (enligt vad Wittgenstein hävdar) men om det är så att etiken och estetiken båda befinner sig i detta gränsområde har de kommit dit från olika håll. Konst och politik är två skilda aktiviteter, konstnären närmar sig gränsen från kroppens utsida, politikerna kommer dit från tankens, dvs. ideologins, insida. Det handlade också om metaforens och metonymins inneboende makt; är kompassen viktigare än kartan? Men "utan metaforens imaginära reflexioner" ... "skulle det inte finnas några förbindelser mellan kartan och territoriet" ... "och därför ingen verklighet."

Slutdiskussionen handlade om det fortsatta projektet *Den nordiska staden* och nätverket. Fanns det ett intresse för att gå vidare och pröva vad som eventuellt är nordiskt – är det i så fall Golfströmmen, den icke-feodala historien, välfärdsstaten eller vad? som Kerstin Bohm formulerade frågan. Och finns det egentligen en nordisk urbanitet? Symposiet nådde naturligtvis inte fram till några slutliga svar på frågorna om urbanitetens väsen eller staden som identitetsobjekt. Diskussionen startade emellertid och kommer sannolikt att följas upp – också med forskare från Is-

land och de baltiska staterna. Det framgick av presentationerna att det nu finns lovande nya forskarutbildningsmiljöer, t. ex. i Oslo och Helsingfors, där urbanitetsforskningen skulle kunna utvecklas (när nu Nordplans intellektuella miljö så brutalt raderats ut): Halina Dunin-Woyseth redovisade Oslo Arkitekturhögskolas doktorandprogram för vad hon kallade *the making disciplines* – professionsdisciplinerna – med ett tvärvetenskapligt arbetssätt.

Birgit Krantz, professor em.,
Arkitektur, Lunds universitet.

